

UNDER PRES FOR AT TILGIVE

OM TILGIVELSE I SYDAFRIKA EFTER APARTHEID

af CHRISTIAN B. N. GADE

Efter afslutningen på apartheid i Sydafrika etablerede landets nye parlament en Sandheds- og Forsoningskommission, hvor ofre for apartheid fik mulighed for at fortælle deres historier under offentlige høringer i Kommissions komité for menneskerettighedskrænkelser. I løbet af Kommissionens arbejde var der dog et apartheidoffer, der anklagede Kommissionen for at lægge pres på ofrene for at tilgive. Ved derudfra at se på, hvordan komitémedlemmerne talte om tilgivelse under de offentlige høringer, bliver det klart, at nogle komitémedlemmer idealiserede tilgivelse, og at de nogle gange gik i rette med ofre, der ikke havde tilgivet deres gerningsmænd.

Afslutningen på apartheid

I Anden Verdenskrig vandt De Allierede en entydig sejr over Adolf Hitlers styrker og kunne derefter selv beslutte, hvordan de ville håndtere de forbrydelser, som nazisterne havde begået under krigen. Det resulterede i Nürnbergprocessen, hvor flere af de anklagede, tyske topnazister blev dømt til døden. I stedet for tilgivelsens og forsoningens vej valgte man gengældelsen eller 'den retributive retfærdigheds vej', som reflekterer idéen om øje-for-øje og tand-for-tand.

I Sydafrika var der ikke nogen entydig sejrherre i apartheidkonflikten. Derimod måtte både modstandsbevægelserne og apartheidregimet sande, at deres forsøg på at vinde en militær sejr ikke lod sig realisere. I 1990 besluttede parterne sig for at indgå i en officiel politisk forhandlingsproces, hvilket mundede ud i, at de blev enige om en foreløbig konstitution, der skulle træde i kræft efter Sydafrikas første demokratiske valg i april 1994. African National Congress fik en klar sejr ved valget, og Nelson Mandela blev indsat som

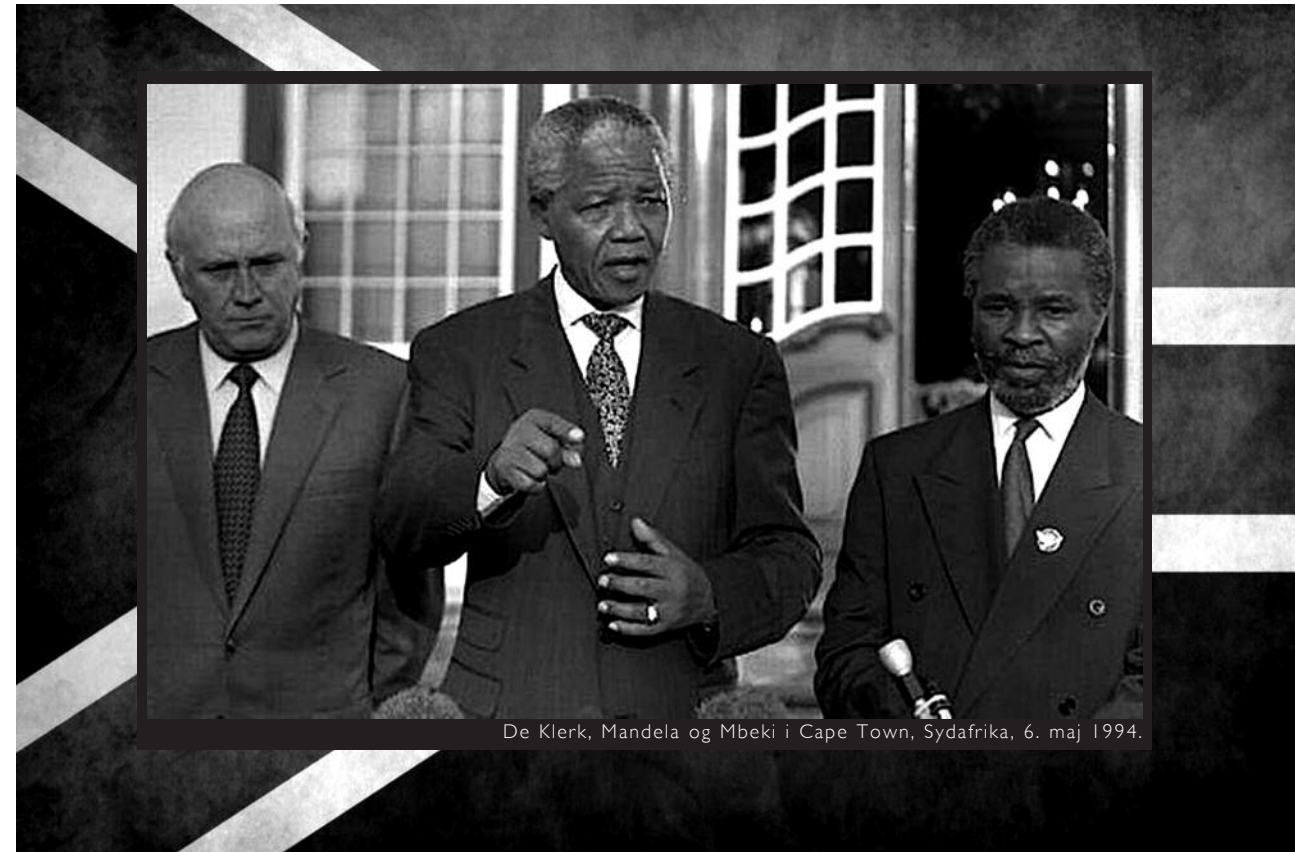
præsident med Thabo Mbeki og Fredrick Willem de Klerk, den sidste apartheidpræsident, som vicepræsidenter.

Amnesti til forbrydere

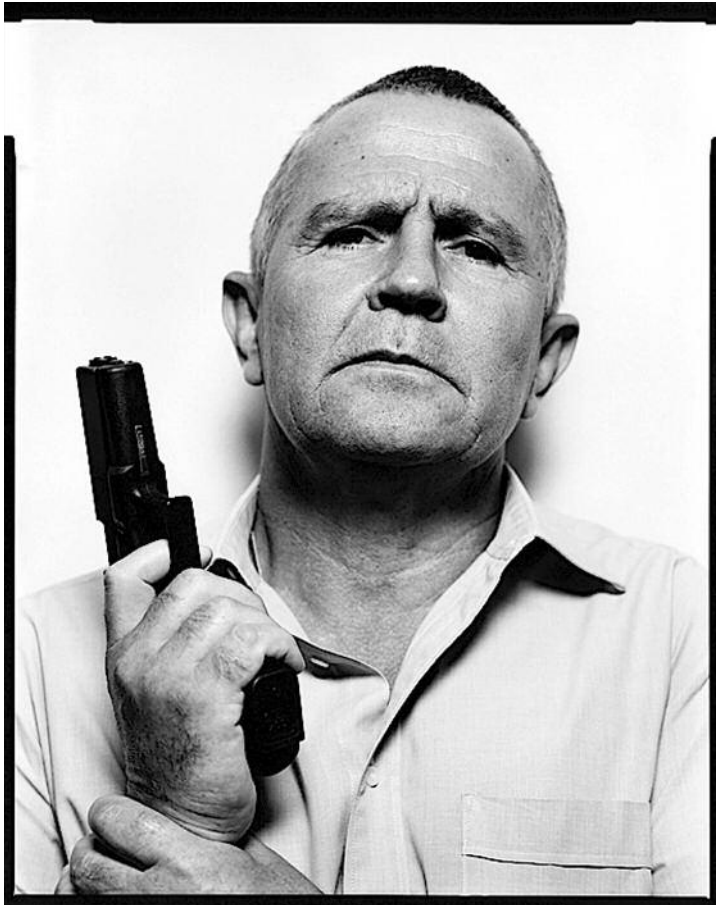
Den foreløbige konstitution indeholdt en aftale om, at der skulle være amnesti (straffritagelse) til apartheidforbrydere men fastsatte ikke, hvordan amnestien skulle administreres eller hvilken form, den skulle have. Det nye parlament valgte på baggrund af offentlighedens input, at amnestien skulle administreres af en Sandheds- og

Forsoningskommission. Kommissionen blev ledet af Ærkebiskop Desmond Tutu, som havde modtaget Nobels Fredspris under apartheid.

Før processen i Sydafrika havde amnesti altid været ensbetydende med det, der på engelsk kaldes "blanket amnesty": en type amnesti, hvor en gruppe gerningspersoner kollektivt gøres immune for straf uden at skulle gøre noget til gengæld. Et eksempel på denne type amnesti findes i Chile, hvor Augusto Pinochet og hans kumpaner fik "blanket amnesty"



De Klerk, Mandela og Mbeki i Cape Town, Sydafrika, 6. maj 1994.



Dirk Coetzee, som havde ledet en af apartheidregimets mest berygtede dødspatrujer, var blandt de gerningspersoner, der modtog amnesti.

met i 1977. Mange ønskede, at Sydafrika skulle retsforfølge og straffe apartheidperiodens forbrydere, på samme måde som det var sket efter Anden Verdenskrig. De følte ikke, at det var retfærdigt at give amnesti.

Men til trods for protester blev Kommissionen etableret. Dens overordnede mål var at afdække sandheden om de forbrydelser, der var blevet begået under apartheid og at fremme forsoning i landet. Tilgivelse blev set som en nødvendig betingelse for forsoning, og en række indflydelsesrige personer som Mandela og Tutu gjorde sig offentligt til talsmænd for tilgivelse. I en artikel i den britiske avis *The Observer* (1. maj 1994) er Mandela citeret for at have udtalt: "Fredens mænd må ikke tænke på gengældelse eller rekriminalisering. Modige personer frygter ikke at tilgive for fredens skyld".

Ofrene for apartheid

Sandheds- og Forsoningskommissionen modtog ikke kun vidneudsagn fra gerningspersoner, der ansøgte om amnesti. I Kommissionens komité for menneskerettighedskrænkelser fik cirka 2000 apartheidofre mulighed for at fortælle deres historier under offentlige høringer, som fandt sted fra april 1996 til juni 1997. Høringerne blev afholdt i forsamlingshuse og lignende lokaliteter rundt omkring i landet, og medierne var gerne massivt til stede.

Under høringerne i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser gjorde Tutu meget ud af at understrege, at apartheidofrene, der havde vidnet til komitéen,

for forbrydelser, de havde begået under militærdiktaturet i landet. I Sydafrika besluttede Parlamentet, at Sandheds- og Forsoningskommissionen skulle administrere en form for "conditional amnesty", der ikke havde historiske fortilfælde (og som heller ikke er blevet kopieret af senere sandhedskommissioner). I Sydafrika kunne gerningspersoner udelukkende modtage amnesti, hvis de lavede individuelle amnestiansøgninger og fortalte hele sandheden om deres forbrydelser.

Gerningspersoner skulle bekende deres misgerninger under offentlige høringer med massiv mediedækning.

En omstridt proces

Legitimiteten af Sandheds- og Forsoningskommissionen har altid været omstridt i Sydafrika. En række personer forsøgte at få Kommissionen stoppet, heriblandt familien til den afdøde Steve Biko, der havde ledet antiapartheidbevægelsen Black Consciousness, før han blev myrdet af apartheidregi-



Joyce Mtimkulu er et af ofrene, der vidnede til Kommissionen. Under vidneudsagnet fortalte hun om drabet på sin søn, Siphwo Timkulu, der blev forgiftet af sikkerhedspolitiet. På billedet holder hun sin søns hår i hånden. Håret og dele af hovedbunden faldt af på grund af giften.

havde udvist stor villighed til at tilgive. Den 29. april 1996 sagde han: "Vi er blevet dybt rørt af historierne fra ganske bemærkelsesværdige personer, der til trods for deres forfærdelige oplevelser ikke har noget had eller bitterhed. Tværtimod vil de kende sandheden, så de ved, hvem de skal tilgive". Den 18. juni 1996 kom han med følgende udtalelse: "Mange, faktisk de fleste af de, som har lidt, og som er kommet for at vidne til Kommissionen, har forbløffet os – har forbløffet verden

med deres parathed til at tilgive, med deres ædelhed og ånd af generøsitet. Det er dem, der har muliggjort miraklet, som er dette nye Sydafrika".

Under pres for at tilgive

Den måde, som Sandheds- og Forsoningskommissionen håndterede spørgsmålet om tilgivelse på, er blevet skarpt kritiseret. Kalukwe Mawila, et af apartheidregimets mange ofre, har udtalt: "Det, der virkelig gør mig vred i forhold til TRCen (Sandheds- og Forso-

ningskommissionen) og Tutu er, at de lægger pres på os for at tilgive. For de fleste sorte sydafrikanere handler TRCen om, at vi skal tilgive ... Jeg ved ikke, om jeg nogensinde vil blive klar til at tilgive. Jeg bærer denne bold af vrede inden i mig, og jeg ved ikke, hvor jeg skal begynde for at håndtere det ... Undertrykkelsen var slem, men hvad der er meget værre, hvad der gør mig endnu mere vred, er, at de forsøger at diktere min tilgivelse" (Verwoerd 2003: 264).

Inspireret af Mawilas anklage om, at Kommissionen lagde pres på ofrene for at tilgive, undersøges det i denne artikel, hvordan komitémedlemmerne i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser talte om tilgivelse under de offentlige høringer. De personer, der citeres i det følgende, var komitémedlemmer i Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser, medmindre andet er bemærket.

Tilgivelse som ideal

Under høringen i Menneskerettighedskomitéen den 16. april 1996 sagde Tutu: "Vi kan lide forsoning og tilgivelse. Forsoning bør opstå i alle, selv i slægtninge, selv i de, som var bange". Tutu gik så langt som til at hævde, at der bør opstå venskaber mellem tidligere fjender. Den 2. september 1996 sagde han således til et offer: "Jeg er glad for, at du er kristen, og at du i din kapacitet siger, at du er parat til at tilgive dem, der har gjort dig ondt. Vi mener, at det er vores pligt som kommission, at alle de, som rent faktisk var fjender tidligere... der bør være en måde, hvorpå vi kan bringe dem sammen, og de bør forsones. De bør ikke længere være fjender. De bør



Sydafrikas Sandheds- og Forsoningskommission afholdt sine første høringer i april 1996. I Komitéen for Menneskerettighedskrænkelser berettede apartheidofre om de menneskerettighedskrænkelser, de havde været udsat for, og i Amnestikomitéen fortalte gerningsmænd om deres forbrydelser med henblik på at modtage amnesti.

blive venner". Den 7. august 1996 sagde Alex Boraine: "Jeg tænker, at en af de gode og positive ting ved disse høringer er, at de giver folk en mulighed for at fortælle deres historier og forklare, hvorfor de gjorde en ting og ikke en anden, og når én fortæller sin historie, så vil samfundet forhåbentlig begynde at tilgive og glemme og tillade folk at komme tilbage og leve normale liv". Den 7. oktober 1996 italesatte Mary Burton ligeledes tilgivelse som et ideal, da hun sagde sådan til et offer: "Vi sætter pris på din tilgang, idet du har sagt, at du er en fredens mand, og vi håber, at noget kan gøres for at hele dette skel, så anger og tilgivelse kan finde sted".

Ofrene der tilgav

Ofrene, der tilgav, blev mødt med applaus fra Kommissionens side.

Den 14. oktober 1996 sagde Tutu: "Tak for at I er personer, der ikke har hævn i Jeres hjerter. Vi vil sige, at vi er et meget lykkeligt land, fordi vi ved, at der er personer som dig og Hr. Viljoen og andre, der kan sige: Nej, vi er villige til at tilgive. Tusind tak". Den 21. maj 1996 påpegede Tutu følgende for en kvinde, der havde tilgivet de personer, der havde dræbt hendes mand ved necklacing og tvunget hende til at se på: "Måske er det positive ved dette, at der er personer, som kom til dig og spurgte om tilgivelse og sagde, at de stadig kan høre din mands skrig i deres hoveder. De kunne ikke finde hvile, fordi de stadig kunne høre din mands skrig, da han døde. Vi sætter pris på det faktum, at du har tilgivet disse personer".

Det var ikke kun Tutu, der priste tilgivelse. Hlengiwe Mkhize sag-

de således den 29. Oktober 1996: "Tak frue. Du har sagt ord om tilgivelse og vi støtter dig i denne idé. Vi beder folk, der ved noget, eller som har gjort ting her i Alexandria, om at komme frem og bede alle om tilgivelse. Tak frue".

Ofrene der ikke tilgav

Mens komitémedlemmerne støttede op omkring og priste tilgivelse, var attituden til ofrene, der ikke tilgav, ganske anderledes. Nogle gange undlod komitémedlemmerne at kommentere på den vrede og bitterhed, der kom til udtryk under høringerne. Andre gange kom komitémedlemmer med eksplicitte opfordringer til, at ofrene forsøgte at tilgive. Den 8. oktober 1996 sagde Joyce Piliso-Seroke dette til et offer: "Vi vil have, at du har fred, og at du forsøger at tilgive dette folk (en gruppe, der havde sat ild på ofrets hus). Vi vil gerne have, at du som leder forsøger at åbne dit hjerte og forsøger at tilgive dette folk. Vi opfordrer til dette". Under den samme høring, fortalte Nelson Jantjie, et andet offer, følgende: "Jeg er i smerte. De politifolk, der torturerede mig, de arbejder, mens jeg er arbejdsløs. Disse folk går forbi mig hver dag, de andre er i De Aar – de har stadig arbejde; jeg kan ikke arbejde på grund af dem. Jeg får ingenting ud af dette – mine børn er på gaden, de er kriminelle, de går ikke i skole". Piliso-Seroke gik i rette med ofret: "Vi forstår din smerte, men vi beder dig om at kontrollere dig selv. Så selv når vi beder vores undersøgelsesteam om at finde... om at finde ud af, hvad der skete, vil vi som Sandhedskommission gerne nå til et sted, hvor der kan være fred og tilgivelse".



Necklacing er en drabsmetode, hvor ofret får et bildæk om halsen, der antændes. Drabsmetoden er blevet praktiseret både under og efter apartheid

Den 3. oktober 1996 gik Tutu i rette med et ungt apartheidoffer, der ikke havde tilgivet den politimand, der havde skudt ham. Han sagde: "Parlamentet bad os forsøge at opnå forsoning, og måske vil der komme et tidspunkt, hvor du vil have mulighed for at møde denne mand igen. Måske vil han så sige, at han er ked af det. Måske vil du så være i stand til at tilgive ham, og så vil forsoning blive opnået. Det vil overhovedet ikke hjælpe at bære hævn i dit hjerte, for det er som noget, der forgifter dig. Det vil forgifte hele dit liv, hvis du bærer denne vrede i dig selv. Vi forstår, hvordan du føler om alt dette, men vi beder dig om at forsøge at tænke på den dag, hvor du vil være i stand til at tilgive denne mand. Der er mange fra vores folk, som har lidt enormt, ikke kun fysisk men også følelsesmæssigt i deres hjerter. Vi kan tænke på vores præsident i denne forbindelse. Alle de personer, som var på Robben Island, de led også meget, men nu siger de, med henblik på vores lands frem-

gang og vores lands trivsel, at de er villige til at tilgive. Jeg ved, at det ikke er nemt at bede dig om dette, og at vi aldrig skal lade som om, det er nemt".

Afsluttende bemærkninger

I samfundsmæssige transitionsperioder efter konflikt og krig bliver spørgsmålet om tilgivelse og forsoning ofte rejst. I nogle transitionsperioder har tilgivelse og forsoning med de værste forbrydere ikke været betragtet som et ideal, som i Sydafrika. Her førte Mandela og hans regering en national forsoningspolitik, der fik sit mest markante udtryk i landets Sandheds- og Forsoningskommission, hvor selv personer, der havde begået de mest grufulde krænkelser, kunne modtage amnesti under visse betingelser.

Gennem konkrete eksempler fra høringerne i Kommissionens komité for menneskerettighedskrænkelser har nærværende artikel vist, hvordan komitémedlemmerne advokerede stærkt for tilgivelse. Artiklen har også vist, hvor-

dan et stærkt advokatur for tilgivelse kan virke krænkende på ofre, som enten ikke kan eller ønsker at tilgive. Advokaturet for tilgivelse kan komme til at fungere som en "dobbelt krænkelse" (på engelsk "double victimization"), hvor ofret oplever advokaturet for tilgivelse som et illegitimt pres, der konstituerer en krænkelse, som kommer oveni de menneskerettighedskrænkelser, ofret tidligere var udsat for. ■

Videre læsning

Tutu, Desmond. 1999. *No Future Without Forgiveness*. London: Rider.
Verwoerd, Wilhelm. 2003. *Towards a Response to Criticism of the South African Truth and Reconciliation Commission*. I: Prager, Carol A. L. & Govier, Trudy (red.): *Dilemmas of Reconciliation: Cases and Concepts*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.

CHRISTIAN B. N. GADE ER UDDANNET FILOSOF OG ANSAT SOM ADJUNKT VED INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET, HVOR HAN FORSKER OG UNDERVISER I KONFLIKTRELATEREDE EMNER. HAN HAR VÆRET PÅ TRE FORSKNINGSSOPHOLD I SYDAFRIKA I FORBINDELSE MED SIT PH.D.-PROJEKT OM LANDETS SANDHEDS- OG FORSONINGSPROCES. ALLE CITATER I ARTIKLEN ER OVERSAT AF FORFATTEREN. DE ENGELSKE TRANSKRIPTIONER AF HØRINGERNE FINDES PÅ KOMMISSIONENS HJEMMESIDE.